

Recenze: Pět hodin, ale vydrží bavit. V inscenaci *Andělé v Americe* se hercům daří

4. 2. 2019 15:55

+7
fotografií

Priorova andělská zjevení jsou plná ironie a erotiky. Foto: Patrik Borecký

Slavná hra amerického dramatika Tonyho Kushnera *Andělé v Americe*, inspirovaná New Yorkem osmdesátých let minulého století a jeho gay komunitou, nemocí AIDS či politikou tehdejšího prezidenta Ronalda Reagana, byla konečně uvedena na české scéně.

Inscenace v režii [Michala Dočekala](#) měla v sobotu premiéru v pražském [Divadle ABC](#). Respekt vzbuzuje už jen odvahou sevřít oba díly rozsáhlé dramatické předlohy do jednoho večera.

Díky mimořádným hereckým výkonům, skvělým dialogům a vizuálně překvapivě řešeným situacím, v nichž postavy i jejich myšlenky prostupují časem a prostorem, představení navzdory téměř pětihodinové délce baví až do konce.

První díl Kushnerovy ságy nazvaný Milénium se blížící měl premiéru v roce 1991, druhý pojmenovaný Perestrojka o rok později. Téměř okamžitě po prvním uvedení se texty rozletěly po amerických i evropských divadlech. Hra Andělé v Americe získala Pulitzerovu cenu a spoustu dalších. V roce 2003 se stala předlohou ke stejnojmennému úspěšnému seriálu HBO s herci Al Pacinem, Meryl Streepovou a Emmou Thompsonovou. O rok později podle Kushnerova textu vznikla opera. U nás oba díly Andělů v Americe vyšly v 90. letech v časopise Svět a divadlo v překladu Jitky Sloupové.

Pozdě, ale přece

Na první české uvedení si tedy Andělé v Americe počkali bezmála tři desetiletí. Otevřený pohled do newyorské gay komunity, v polovině 80. let sužované do té doby neznámou nákazou AIDS, mezitím ztratil nádech senzace. Z nemoci, zprvu se jeví jako boží trest, se stala choroba jako každá jiná. AIDS pozbylo svůj metaforický potenciál, což trochu oslabuje efektní obraznost Kushnerova textu, který si pohrává s apokalyptickou náladou konce tisíciletí. Ale nijak zásadně to nevadí.

Naopak dnes možná lépe rozumíme Kushnerově hře jako ostrému politickému komentáři na téma rozpadající se, nemocné americké společnosti. Povědomě vyznívá především postava bezskrupulózního advokáta Roye Cohna, "hvězdy betlémské lidského zla", jak ho nazývá jedna z postav.

V interpretaci Ondřeje Pavelky připomíná Cohn sebestředným komediantstvím, demagogií, výbuchy vzteku a manipulativní lhavostí esenci vlivných mužů, kteří dnes určují směr společenského pohybu. Pocit aktuálnosti ještě zesílí, když zjistíme, že skutečný Roy Cohn, jenž byl předobrazem této postavy a v 50. letech na popraviště poslal manžele Rosenbergovy, býval právním poradcem současného prezidenta Trumpa.

Naopak vášnivý spor o reaganovskou pravicovou politiku, který ve hře fatálně vstupuje do intimního vztahu naivního republikána a mormona Joea Pitta s proklamativním levičákem

Louisem, se dnes může zdát úsměvný. Doba postoupila. Pragmatické mocenské praktiky, které rozdělují společnost a opírají se o rasové i jiné předsudky, již používají darebáci ze všech stran politického spektra.

Změna dobového kontextu některá témata hry oslabuje. Ale obecně lidská rovina Kushnerova příběhu, snad víra ve smysl odpuštění a touha po znovunalezení společenského smíru, je silnější než dřív. Možná i proto se k textu nyní ve "druhé vlně" vrací některé evropské i americké scény, například londýnské National Theatre.

Nakonec i režisér pražské inscenace Michal Dočekal říká, že Anděly v Americe přečetl jako hru o smíření a naději v rozdělené společnosti. Na první pohled to tak může vypadat. Všichni, kteří si dokázali odpuštění, se schází v parku u kašny s andělem, usmívají se na sebe a vyhlížejí lepší budoucnost. Přesto v hlasech herců slyšíme jemnou ironii, protože už víme, jak to dopadlo. Optimismus, který Kushner spojoval s politickými změnami v Evropě a v Rusku 90. let, dnes vyvolává trpké pousmání.

Pravdivěji se jeví jiná scéna z finále inscenace. Zlo v podobě Roye Cohna je sice potrestáno, ale právník ve své poslední chvíli sehrává krutý kousek: svou oběť nutí ke slitování, aby se jí vzápětí mohl vysmát. Ondřej Pavelka si na tomto momentu, který svědčí o perverzní síle a životaschopnosti zla, dal velmi záležet.

Každý s každým

Společensko-kritická témata dramatik Kushner opírá o nadčasovou zápletku, v níž jde hodně o sex, ale také o vztahy, otevřenost přijmout jinakost, tedy toleranci, nebo odpovědnost, kterou máme k sobě i druhým.

Příběhy dvou párů, homosexuálního a heterosexuálního, se prolínají v paradoxních náhodách. Autor svádí postavy dohromady skoro zlomyslně, navzdory jejich politickým, "rasovým" či společenským předsudkům nebo právě proto, aby je s nimi konfrontoval. Což často působí třeskutě vtipně a navenek to skutečně vypadá, jako by si s jejich osudy pohrávala jakási nadpřirozená síla.

Právník Joe Pitt je vysokým úředníkem Federálního odvolacího soudu a oblíbencem vlivného Roye Cohna. Oba skrývají svoji homosexualitu. Joeova žena Harper je z partnerova nezájmu

o sex frustrovaná a závislá na valiu. S jeho pomocí uniká do bizarního světa představ. Manželé jsou navíc mormoni a víra jim situaci neulehčuje.

Další postavy, Prior a Louis, jsou partneři. Když Prior onemocní na AIDS, Louis nedokáže snášet příznaky jeho choroby, Priora opouští, vzpomíná si na svůj židovský původ a marně hledá odpuštění u rabína. Na záchodech Federálního odvolacího úřadu, kde pracuje jako zapisovatel, však potkává Joea Pitta...

V nemocnici se mezitím o Priora stará jeho bývalý partner, černý transvestita Belize. Stejně jako o Cohna, který tam také umírá na AIDS a kromě homosexuálů rovněž nesnáší černochoy.

A nakonec se v nemocnici ocitne i Joeova matka, která za synem přijela poté, co jí do telefonu šokoval přiznáním své homosexuality. Teď matka drží za ruku a utěšuje Priora - bývalého milence synova současného milence. I tato postava musí hodně slevit ze svých představ o tom, co je správné.

V těchto scénách Kushnerův vtip praská jak rány bičem. Do hry plné vypjatých vztahů a reminiscencí nepouští sentiment. Po hercích vyžaduje, aby byli neustále ve střehu a ve vteřině dokázali proměnit dojetí či bolest ve vtipnou poznámku nebo ironický šleh. Což se všem až neuvěřitelně daří.

Velká podívaná

I když formální postupy Kushnerovy hry už nepůsobí jako zjevení, jak tomu bylo před skoro třiceti lety, její text současnému divadlu stále nabízí inspirativní možnosti.

Rychlý sled situací umožňuje bezchybně se otvírající, posunující a sklápějící scénografie Martina Chocholouška, která vyvolává pocit totálně propojeného, "tekutého" prostoru, v němž se v různých dobách potkávají postavy i jejich zhmotnělé představy, obavy či halucinace.

Joeova žena Harper tak po požití valia bloudí v Antarktidě, kam za ní ve vaně přijíždí Eskymák, z něhož se vyklube manžel. Harper omylem vytahuje zátku a manžela vypouští. Její vize jsou poetické a křehké.

Zato Priorova andělská zjevení jsou plná ironie a erotiky. Potkává se v nich biblická imaginace s hollywoodským kýčem i potlačeným podvědomím. Nechybí ani oslňující světlo, které hraje nezanedbatelnou roli v utváření proměnlivého prostoru. A velkou podívanou umocňuje bohatá zvuková a hudební orchestrace skladatele Ivana Achera, včetně andělského chóru.

Zarámování scény připomíná světle zelené nemocniční zdi, stejně jako se "nábytek" omezuje na zařízení nemocničního pokoje - umyvadlo, záchod, výlevku, vanu, pojízdné lůžko nebo stolek. Jen Roy Cohn si sebou tahá nezbytné manažerské křeslo.

Vše působí dojmem dočasnosti a neosobního provizoria. Technika - proměňující scénu a vtipně asistující při dešti ze sprchy či sněžení ze síta na tyči - nosí bílé doktorské pláště. Možná má prostor asociovat "nemocnou" společnost, ale vnímáme ho spíš jako neutrální pozadí.

Ne náhodou se po představení přišel uklonit i technický personál. Tato inscenace dává lidem v zákulisí asi pořádně zabrat.

Nejlepší nakonec: herci

Vše, co v této inscenaci, jejíž rozměr nemá v činoherním žánru u nás moc obdoby, s velkou invencí připravili režisér, dramaturgové, výtvarníci nebo skladatel, by neobstálo, kdyby selhali herci. Režisér Dočekal měl při obsazování rolí nejen šťastnou ruku, ale také odvalu. Mnozí z účinkujících spolu na jevišti stojí poprvé.

Martin Donutil u Joea Pitta zdůrazňuje citlivost a slušnost, vlastnosti, které bývají často zneužívány dominantními jedinci. Jenže víra, v níž byl vychován, jeho právníkovi dává také určitý řád a pevnost, s nimiž například čelí manipulativním návrhům Roye Cohna, aby ustoupil z profesní cti. Ohleduplnost a soucit jsou ale jediné emoce, které Pitt - zaskočen ustrojením vlastního těla - dovede dát do vztahu s manželkou.

V milostné scéně s Louisem i po ní projevuje až panenskou čistotu. Jeho paradoxní svatost zdůrazňuje režisér, když mu na krk jako oprátku navléká svatozář.

Prior v podání Tomáše Havlíka je naopak divoká povaha. Svou nemoc prožívá stejně naplno, bezprostředně a vášnivě jako své vztahy a andělské halucinace. Jedná intuitivně a na rovinu. Vtisknout takové povaze strukturovaný tvar, zkrotit ji na závěr do uvěřitelné vyrovnanosti a klidu, není jednoduché. Havlínkovi se to daří.

Jeho partner Louis je jiný případ. Musí se vyrovnat se svou slabostí a vinou, že opustil partnera, když ten ho nejvíc potřeboval. V interpretaci Viktora Dvořáka se z té situace vyhlává milými, ale nedospělými reakcemi věčného rošťáka nebo aktivistickými tirádami o prohnilém pravičáctví.

Filip Březina se jako ošetřovatel Belize musí vyrovnat s nejsložitější vnější charakteristikou - jeho postava má mít černošský temperament a navíc pohybovou "vykroucenost" transvestity. Hodně mu pomáhají kostýmy Zuzany Bambušek Krejzkové i fyzická disponovanost, přesto je Březinova kreace obdivuhodná. Charakterovou kresbu nepřetáhne a ještě naplňuje Belize velkou, neokázalou empatií. Navzdory bizarnímu zjevu je skoro ztělesněním křesťanské lásky.

O Royi Cohnovi bylo napsáno už dost, každopádně je to jedna z největších hereckých rolí Ondřeje Pavelky. Je vidět, že má svého Royíčka rád, že mu rozumí, že si hýčká jeho "hajzlovství", protože bez něho by nebyl tak dobrý.

Evě Salzmannové umožňuje pět rolí, které v této hře vystřídá, uplatnit i nejkrajnější možnosti výbušného hereckého arzenálu. S mužskými úlohami má bohaté zkušenosti, takže výstupy rabína Chemelwitze, Royova lékaře nebo nejstaršího žijícího bolševika na světě ji nemohou zaskočit. Podpořena výborným kostýmem dává s razancí, humorem i nadhledem každému, co mu náleží. Její srdce ovšem nezaměnitelně tluče v postavách výjimečných žen Ethel Rosenbergové a matky Joea Pitta. Propůjčuje jim odhodlání, zdravý ženský rozum a neodolatelný vtip: vždy míří do černého.

Na závěr můžeme jen s malou nadsázkou parafrázovat zvěstování jednoho z andělů v Kushnerově hře: "The great work begins." Po trochu rozpačitých začátcích nové éry Městských divadel pražských, kde se režisér této inscenace na začátku sezony stal uměleckým šéfem, lze konečně s přiměřenou mírou jistoty říct: velké dílo Michala Dočekala v novém angažmá začalo.

autor: Marie Reslová | 4. 2. 2019 15:55

Odkaz na celou recenzi: <https://bit.ly/2SiGD9j>